

Krzysztof Marek Kiełpiński

Stowarzyszenie Kanonistów Polskich
(Association of Polish Canonists, Poland)
e-mail: k.kiełpinski28@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8168-2514

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.02.27

Recenzja: Aleksandra Kustra-Rogatka, Iwona Wróblewska, Wojciech Wołoch, *Osobliwy Sąd. Idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, ss. 242.

ABSTRAKT

Sądownictwo konstytucyjne stanowi przedmiot sporów w obszarze nauk prawnych, głównie na poziomie filozofii prawa i teorii prawa. W związku z tym została poddana recenzji monografia, która porusza obecnie interesującą tematykę w obszarze zasad konstytucjonalizmu. Autorzy w poszczególnych rozdziałach udzielają odpowiedzi na wiele pytań z zakresu sądownictwa konstytucyjnego. Z wieloma zasygnalizowanymi problemami można spotkać się w życiu społecznym, politycznym i naukowym. Celem opublikowanej recenzji jest zaprezentowanie myśli autorów, którzy za pomocą analizy, rekonstrukcji i krytycznej refleksji połączyli sądownictwo konstytucyjne z trzema ideami: rządów prawa, demokracji i praw jednostki. Warto podkreślić, że przywołane trzy idee nie tworzą harmonijnej triady, ani apriorycznej rzeczywistości. Stworzenie tego typu monografii było możliwe dzięki wykorzystaniu różnych metod badawczych: dogmatycznoprawnej, filozoficznej, historycznej, filologicznej. Osobliwość sądu (*judicial review*) nie stanowi punktu odniesienia, do tego, aby stworzyć grupy zwolenników oraz przeciwników sądownictwa konstytucyjnego. Zbadanie wszechstronnej idei sądownictwa konstytucyjnego tworzy nowy katalog argumentów do wykorzystywania m.in. w rozwoju badań naukowych, prowadzenia debaty publicznej oraz szeroko pojętej edukacji społeczeństwa.

Review: Aleksandra Kustra-Rogatka, Iwona Wróblewska, Wojciech Wołoch, *Osobliwy Sąd. Idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki* [The *Peculiar Court. The Idea of Constitutional Justice in the Contexts of the Rule of Law, Democracy and Individual Rights*], Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, 242 pages

ABSTRACT

Constitutional judicature is a subject of dispute in the field of legal science, mainly at the level of philosophy of law and legal theory. In this connection, a book has been reviewed which deals with an interesting topic. In the individual chapters of the book, the authors provide answers to many questions, in the field of constitutional justice. Many of the problems indicated by the authors can be encountered in social, political and scientific life. The aim of the published review is to present the thoughts of the authors who, by means of analysis, reconstruction and critical reflection, have linked constitutional justice to three ideas: the rule of law, democracy and individual rights. It is worth emphasizing that the three ideas cited do not form a harmonious triad, nor an a priori reality. The creation of this type of monograph was possible thanks to the use of various research methods, dogmatic-legal, philosophical, historical, philological. The singularity of the court (judicial review) is not a point of reference, to create groups of supporters and opponents of constitutional justice. A comprehensive examination of the idea of constitutional justice creates a new catalogue of arguments for the use of, inter alia, the development of scientific research, the conduct of public debate and the broad education of the public.

Słowa kluczowe: praworządność, sądownictwo konstytucyjne, rządy prawa, teoria prawa, norma prawna

Key words: rule of law, constitutional judiciary, rule of law, legal theory, legal norm

W systemie i porządku prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej, Trybunał Konstytucyjny pełni szczególną rolę. Stoi na straży i czuwa, aby system prawny, który tworzą ustawy oraz rozporządzenia był zgodny z ustawą zasadniczą – Konstytucją, ponadto pełni wiele innych funkcji: orzekanie o skargach konstytucyjnych, rozstrzyganie sporów kompetencyjnych, orzekanie o zgodności z Konstytucją celów i działalności partii politycznych oraz rozstrzyganie o zaistnieniu tymczasowej przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Warto podkreślić, że jest to stosunkowo młoda instytucja. Po raz pierwszy ustawę o Trybunale Konstytucyjnym uchwalono 29 kwietnia 1985 r. Podsumowywała ona okres trzech lat ostrych sporów. Środowiska

polityczne w czasach PRL-u przeciwstawiały się tworzeniu sądownictwa konstytucyjnego, jako instytucji niezależnej i trudnej do podporządkowania politycznego. Zdaniem Leszka Garlickiego, Trybunał Konstytucyjny powstał na skutek kompromisu, którego efektem było wprowadzenie rozmaitych ograniczeń i kompetencji oraz właściwości tego organu¹. Najważniejsza z nich to ostateczne określenie orzeczeń o niekonstytucyjności ustaw. Przed 1985 r. tę rolę pełnił Sejm, który mógł odrzucić ustawę większością dwóch trzecich głosów. Zmiany ustrojowe, które się dokonały w Polsce po 1989 r., utrzymały instytucję w obiegu prawnym. Wraz z uchwaleniem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej 2 kwietnia 1997 r., zaczęła obowiązywać ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, która była w kolejnych latach nowelizowana. W 2015 r. partia rządząca przeprowadziła reformę Trybunału Konstytucyjnego, której skutki obecnie szeroko są komentowane przez różne środowiska. Decyzje ustawodawcze oraz polityczne, a także nominacje sędziowskie spolaryzowały ekspertów z zakresu prawa na dwa obozy: zwolenników i przeciwników obecnego kształtu Trybunału Konstytucyjnego, a idąc dalej obecnego sądownictwa konstytucyjnego. Badacze, środowiska naukowe, prawnicy oraz eksperci widzą dziś złożony problem: jaki kształt obecnie powinna przybrać idea sądownictwa konstytucyjnego, ponadto czy istnieje model, który mógłby pogodzić strony konfliktu, który przekłada się na życie państwa, rozwoju demokracji oraz ochrony praw i wolności obywateli.

Na kanwie toczących się sporów, środowisko prawnicze Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu podjęło próbę odpowiedzi na tego typu wątpliwości. Trzech badaczy przeprowadziło badania, które zawarli w monografii, jakiej brakowało dotychczas w literaturze prawniczej. Są to eksperci w swoich dziedzinach, dlatego warto przybliżyć ich dotychczasowe osiągnięcia. Aleksandra Kustra-Rogatka to doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obecnie kieruje Katedrą Teorii Prawa i Państwa. Pracowała jako asystentka sędziego w Trybunale Konstytucyjnym w latach 2008–2017. Jej zainteresowania badawcze są związane z następującymi problemami: rządy prawa, ochrona praw jednostki, integracja europejska oraz sądownictwo konstytucyjne. Iwona Wróblewska jest doktorem nauk prawnych w zakresie teorii prawa i państwa. Obecnie jest adiunktem w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania badawcze dotyczą wykładni prawa w orzecznictwie sądów, horyzontalnego wymiaru praw konstytucyjnych oraz zagadnień związanych z praworządnością. Wojciech Włoch jest doktorem nauk prawnych i humanistycznych, a także adiunktem w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na

¹ L. Garlicki, *Polskie, prawa konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warszawa 2011, s. 356-360.

Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Swoje zainteresowania kieruje wokół filozoficznych i teoretycznych aspektów prawa konstytucyjnego.

Należy podkreślić, że autorzy postawili sobie wysoko poprzeczkę, ponieważ ich badania naukowe zostały poświęcone idei sądownictwa konstytucyjnego w odniesieniu do trzech ważnych elementów państwa: rządów prawa, ustroju państwa-demokracji oraz ochrony praw jednostek. Obszarem dla badań stała się przestrzeń z zakresu teorii i filozofii prawa. W związku z tym wielu zainteresowanych tego typu tematyką mogło czuć się rozczarowanych, ponieważ język prawniczy i prezentacja poglądów filozoficznych nie wszystkim odbiorcom pasuje i budzi zainteresowanie. Wielu teoretyków prawa, ekspertów, badaczy życia społecznego na podstawie tylko tytułu, mogło dojść do wniosków, że powstała kolejna książka, która nie przełamie stworzonego impasu. Prezentowana monografia nie miała na celu przełamać dotychczasowej sytuacji, ale jej głównym zadaniem było pokazać różne spojrzenia na ideę sądownictwa konstytucyjnego. W związku z tym warto przejść do szczegółowej analizy monografii, w której badacze przedstawili swoje poglądy.

Pod względem formalnym monografia rozpoczyna się wstępem, (s. 7-10) po nim jest część narracyjna (s.11-219), zakończenie (s. 220-224) oraz bibliografia (s. 224-241) i noty o autorach monografii (s. 241-242). Część narracyjna została podzielona na trzy części: rozdział pierwszy (s. 11-64), rozdział drugi (s. 65-160) i rozdział trzeci (s. 161-219). Warto podkreślić, że rozdziały drugi i trzeci powstały w ramach projektów badawczych finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki².

Rozpoczynając materialną analizę monografii w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na jej wstęp. To właśnie w nim autorzy określili problematykę, metody oraz cel badawczy. Problematyka dotyczyła idei sądownictwa konstytucyjnego. Wspomniana idea w epoce nowożytnej zespoliła się z ideą konstytucjonalizmu. Ponadto jest ona przedmiotem sporów na płaszczyźnie nauki prawa i filozofii polityki. Istota sporu cieszy się nadal aktualnością, ponieważ związek idei rzutuje bezpośrednio na pozostałe elementy państwa: rządy prawa, demokrację i ochronę praw jednostek. Można byłoby dojść do przekonania, że jest to idealne powiązanie. Niekiedy wyłania się obraz, który cechuje się napięciami, wątpliwościami i dominacją pomiędzy rządami prawa, demokracją oraz prawami jednostek. Aby zatrzymać tę ideową walkę stworzono ideę sądownictwa konstytucyjnego, która miała do spełnienia określone funkcje. W związku z tym cel badań przybrał podwójną rolę. Po pierwsze, miał doko-

² Rozdział drugi powstał jako część realizacji grantu nr 2016/21/B/HS5/00197, Opus 11, który nosił tytuł: „Delegacja prawodawcza w demokracji reprezentatywnej”. Rozdział trzeci powstał jako część grantu nr 2020/04/X/HS5/00534, Miniatura 4, który został nazwany: „Ochrona praw podstawowych jako element sporu o legitymizację sądownictwa konstytucyjnego”.

nać rekonstrukcji związku pomiędzy ideą sądownictwa a trzema przywołanymi elementami. Po drugie, wskazywał na analizę, która doprowadziła do ukazania zależności, ale również pokazała krytyczną refleksję w tym obszarze. Warto zauważyć, że monografia nie miała stawać po czyjekolwiek ze stron obecnego sporu. Stała się próbą zbadania różnorodnych argumentów i stanowisk. W tym celu autorzy posłużyli się dwiema metodami: teoretyczną oraz filozoficzną. Użycie ich miało na celu oderwać zainteresowanych od sporu politycznego i zachęcić, aby swoją uwagę skoncentrowali na ponadczasowej problematyce. Wnioski z badań, które zostały zawarte w monografii miały pokazać jak twórczo, a nie destrukcyjnie można tego typu problematykę rozwiązać. Warto przypomnieć raz jeszcze, że część narracyjna pokazała relację pomiędzy ideą sądownictwa a trzema kluczowymi elementami, które występują w państwie: rządy prawa, demokracja i ochrona praw jednostek.

Rozdział pierwszy został poświęcony ukazaniu relacji między rządami prawa a ideą sądownictwa. Jego tytuł brzmi: *Prymat konstytucji, rządy prawa i granice władzy sędziowskiej – teoretycznoprawne uzasadnienie związku między ideą rządów prawa a sądownictwem konstytucyjnym*. Może odbiorcę zniechęcić takie sformułowanie oraz wprowadzenie dodatkowego elementu, jakim jest władza sędziowska. Został on podzielony na siedem części. Dodatkowym atutem jest *Wprowadzenie*, które pełni rolę charakterystyki rozdziału. Zapowiada czytelnikowi, z jakimi problemami się spotka. W tym rozdziale autorzy wyjaśniają pojęcie idei rządów prawa oraz w głównej mierze pokazują osobliwą relację między sądownictwem konstytucyjnym a rządami prawa. Główną rolę w tej relacji odgrywa sędzia konstytucyjny lub parlament, którzy mogą przybrać określone rolę. W tym celu autorzy umieścili w tytule pojęcie władzy sędziowskiej. Relacja tego typu została określona terminem *judicial review*. Narracja w rozdziale pierwszym przedstawia konstytucjonalizm amerykański oraz europejski. U ich podstaw stoją koncepcje, Rechtsstaat Robert von Mohla oraz państwa-prawa Hansa Kelsena. Na tej podstawie Czytelnik dowiaduje się jakie warunki są potrzebne, aby zrealizować praworządne *judicial review*, ponadto czy rządy prawa są tożsame z rządami sędziów konstytucyjnych. W końcu czy władza sędziowska jest ograniczona i jakie elementy ją ograniczają. Rozdział kończy *Podsumowanie*, w którym zawarto wnioski z opisywania relacji pomiędzy ideą sądownictwa konstytucyjnego a rządami prawa.

Rozdział drugi wyjaśniał znaczenie idei sądownictwa w odniesieniu do ustroju państwa, jakim jest demokracja. Jego tytuł to: *Metafizyka demokracji, dialektyka konstytucjonalizmu i polityczna deliberacja – filozoficzne kontrowersje związane z demokratyczną legitymizacją sądowej kontroli konstytucyjności*. Czytelnik może spodziewać się filozoficznej narracji, która będzie opisywać zjawiska niedostrzegalne, a do uchwycenia ich natury konieczne są narzędzia filozoficzne. Narracja w tym rozdziale rozpoczyna się *Wprowadzeniem*, w którym autorzy zapoznają czytelnika z najważniejszymi tezami. Główna myśl

tego rozdziału została poświęcona tematyce określenia pojęć: sfera społeczna, suweren oraz demokracja. W większości narracji przywołano różne koncepcje filozoficzne, które miały zdefiniować i stworzyć kompleksowy obraz i pojęcie demokracji. W związku z tym, analiza miała charakter metafizyczny. Miała ona za zadanie stworzyć płynne przejście do kolejnego pojęcia demokratycznej Konstytucji. Ponadto autorzy nie skupili się tylko na analizie pojęć, ale wskazywali na ich fundamenty. Całość rozdziału kończy refleksja nad sądową kontrolą Konstytucji. Autorzy próbują wyjaśnić, czy sędzia konstytucyjny w tej relacji powinien być zbliżony do deliberacji demokratycznej, czy raczej być skupiony na elementach, które są konieczne w procedurze legislacyjnej. Czytelnik śledząc ten rozdział może pogubić się w zbyt dużej ilości przywołanej treści. Ich nadmiar dla zainteresowanego, który nie ma podstawowego warsztatu filozoficznego może zwyczajnie zniechęcić do dalszej lektury. W *Podsumowaniu* umieszczono najważniejsze myśli. Wola ludu jest nie tylko podstawą demokracji, ale formą i treścią legislacji. Legislacja jest szczególną formą kształtowania się woli politycznej. Natomiast elementem kontrolnym legislacji jest władza ustawodawcza. Mimo to władza ustawodawcza w ramach deliberacji przyznaje sądownictwu ostateczną interpretację ustaw z ustawą zasadniczą. W związku z tym, metafizyka demokracji, dialektyka oraz deliberacja opierają się na czterech elementach: lud nie jest podmiotem homogenicznym; legislatywa pozwala w warunkach pluralizmu stworzyć konstruktywne prawo; Konstytucja jest formą zakodowaną warunków legitymizowania prawa oraz konieczna jest kontrola oraz stworzenie systemu politycznego, który umożliwi jej funkcjonowanie.

Ostatni rozdział przedstawia relację idei sądownictwa konstytucyjnego w stosunku do ochrony praw jednostek. Tę część zatytułowano: *Forum zasad, punkt weta i prawo do bycia wysłuchanym – ochrona praw podstawowych jako element sporu o legitymizację sądownictwa konstytucyjnego*. Podobnie jak wcześniejsze rozdziały narrację rozpoczyna *Wprowadzenie*. Myślą przewodnią w tej części było ukazanie sądownictwa konstytucyjnego w kontekście ochrony praw jednostki. Problematyka w tym obszarze dotyczyła sporu o sądową kontrolę aktów prawnych. Jedna strona podkreślała kompetencje sądów do uchylania aktów prawnych ustanowionych przez parlament. Drugi byli zwolennikami konieczności zapewnienia efektywności norm konstytucyjnych przed naruszeniem ze strony większości parlamentarnej. Pierwszy postulat wynikał z koncepcji ustroju państwa, jaką jest demokracja, natomiast drugi swoje stanowisko wywodził bezpośrednio z zasady praworządności. Analiza powyższych stanowisk pokazała, że możliwe jest ich współistnienie, pod warunkiem realizacji równowagi instytucjonalnej, czyli koncepcji podziału władz. Sądy konstytucyjne na skutek równowagi władz są w stanie pełnić wiele funkcji. Ponadto tego typu działalność jest możliwa tylko, gdy sąd konstytucyjny u swoich podstaw działalności przyjmie koncepcje kelsenowskiej kontroli Konstytucji.

Skutkiem tego jest wytworzenie mechanizmu równoważenia kolidujących ze sobą wartości wynikających z Konstytucji. Wszystkie te działania mają zmierzać do pokazania legitymizacji działań sądu konstytucyjnego. Na działalność i funkcję sądów miały wpływ różne koncepcje m.in. moralna interpretacja Konstytucji jako forum zasad Ronalda Dworkina, koncepcja sądownictwa Christophera Eisgrubbera jako element konstytucyjnego samorządu, koncepcja przeciwna ochronie praw podstawowych Jeremyego Waldrona, koncepcja sądu jako weta Richarda Fallona oraz koncepcja do bycia wysłuchanym przez sąd Alona Harel³. W zależności od przedmiotu sprawy sąd konstytucyjny może przybrać różne postawy według wskazanych koncepcji. Należy podkreślić, że narracja trzeciego rozdziału powinna być bliska czytelnikowi, ponieważ autorzy pokazali prawo w myśl zasady *law in action* (prawo w stosowaniu), w zakresie idei sądownictwa konstytucyjnego. Ponadto ukierunkowali zainteresowanych na podstawy konkretnych zachowań legalistycznych instytucji odpowiedzialnej za system prawny. Najczęściej przybierają one postać funkcji, które są tożsame z granicą, które na tej podstawie zostały określone kompetencje dla sądów konstytucyjnych.

Prezentując interesującą monografię warto przyjrzeć się *Zakończeniu* książki. Stanowi ono podsumowanie całości monografii i zawiera wnioski *de lege ferendae*. Stanowi ono rekapitulację, która powinna być cenna dla czytelnika, ponieważ autorzy przypominają główne tezy badawcze oraz najważniejsze argumenty. Należy podkreślić, iż bogata, kilkudziesięciostronicowa bibliografia stanowi sama w sobie cenny element w tej pozycji wydawniczej.

Spoglądając całościowo na oddaną do rąk czytelnika publikację można bez wątpienia stwierdzić, iż jest to kompleksowe, bardzo dobrze przygotowane, logicznie i metodologicznie bez zarzutu przeprowadzone naukowe opracowanie idei sądownictwa konstytucyjnego. Z całą pewnością publikacja ta dostarcza wiele cennych danych i argumentów do rzeczowej i rzetelnej debaty na temat konstytucjonalizmu i wynikających z niej idei oraz zasad, chroniąc tą dyskusję przed grzęźnięciem w ślepych zaułkach rozmaitych mitów, stereotypów i półprawd, politycznych frazesów oraz kierując na zdecydowanie bardziej konstruktywne, właściwe tory.

3 A. Sulikowski, *Współczesny paradygmat sądownictwa konstytucyjnego wobec kryzysu nowoczesności*, Wrocław 2008, s. 34-38.

Bibliografia

Literatura

Garlicki L., *Polskie, prawa konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2011.

Kustra-Rogacka A., Wróblewska I., Włoch W., *Osobliwy Sąd. Idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki*, Toruń 2021.

Sulikowski A., *Współczesny paradygmat sądownictwa konstytucyjnego wobec kryzysu nowoczesności*, Wrocław 2008.

Inne

Grant nr 2016/21/B/HS5/00197, Opus 11, „Delegacja prawodawcza w demokracji reprezentatywnej”.

Grant nr 2020/04/X/HS5/00534, Miniatura 4, „Ochrona praw podstawowych jako element sporu o legitymizację sądownictwa konstytucyjnego”.

STRESZCZENIE

Recenzja: Aleksandra Kustra-Rogatka, Iwona Wróblewska, Wojciech Wołoch, *Osobliwy Sąd. Idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, ss. 242.

Stworzona monografia podejmuje tematykę idei sądownictwa konstytucyjnego. Autorzy przeprowadzili badania na gruncie teorii i filozofii prawa. Ich zadaniem było zbadanie sądownictwa konstytucyjnego w odniesieniu do trzech idei: rządów prawa, demokracji oraz praw jednostki. Przeprowadzone badania wykazały wiele pożytecznych i interesujących wniosków. Najważniejszy z nich pokazuje, że sądownictwo konstytucyjne stanowi dopełnienie rządów prawa oraz prawidłowego przebiegu legislacyjnego, w odniesieniu do zasad demokracji pełni rolę barometru wolności, a w przypadku praw jednostki pełni rolę strażnika oraz bezstronnego i niezawisłego interpretatora. Prezentowana monografia nie miała na celu przełamać dotychczasowej sytuacji, ale jej głównym zadaniem było wskazanie na różne idee sądownictwa konstytucyjnego. Wszechstronne badania prowadzone w tym obszarze można wykorzystać w wielu obszarach: m.in. w dalszych badaniach naukowych, poszerzenie argumentacji w debacie publicznej oraz szeroko pojętej edukacji społeczeństwa obywatelskiego.

SUMMARY

Review: Aleksandra Kustra-Rogatka, Iwona Wróblewska, Wojciech Wołoch, *Osobliwy Sąd. Idea sądownictwa konstytucyjnego w kontekstach rządów prawa, demokracji i praw jednostki [The Peculiar Court. The Idea of Constitutional Justice in the Contexts of the Rule of Law, Democracy and Individual Rights]*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, 242 pages

The created monograph addresses the idea of constitutional justice. The authors carried out research on the grounds of legal theory and philosophy. Their task was to examine constitutional justice in relation to three ideas: the rule of law, democracy and individual rights. The conducted research revealed a number of useful and interesting conclusions. The most important of these shows that the constitutional judiciary complements: the rule of law and the proper legislative process, in relation to democratic principles act as a barometer of freedom, and in the case of individual rights act as a guardian and an impartial and independent interpreter. The monograph presented here did not aim to break the previous situation, but its main task was to point out the different ideas of constitutional justice. The comprehensive research carried out in this area can be used in a number of areas: including further academic research, broadening the argumentation in public debate and broadly educating civil society.